

Om kvalitet i arkitektur – några forskningserfarenheter

Rolf Johansson, Magnus Rönn and Inga-Britt Werner

Nordic Journal of Architectural Research
Volume 20, No 1, 2008, 11 pages
Nordic Association for Architectural Research
Rolf Johansson, Magnus Rönn and Inga-Britt Werner
KTH - Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

Abstract

The presented research programme aimed at developing concepts and theory regarding architectural quality. 'Quality' is discussed by three different studies. The first is an analysis of quality criteria for a Swedish architecture reward. Then architects' views on quality management in the design process were studied. The last study concerned debate on architecture in current daily press. The changing perspectives highlight the diversity of how 'quality' is perceived in the design and construction process. The results are presented in five statements on 'architectural quality':

- 1) The use of the concept can appear unclear and confusing,
- 2) 'Quality' is an open and evaluating concept,
- 3) The concept reflects a divide between architects and their customers,
- 4) It is a value laden concept, as are the criteria used by professional practitioners judging the built environment and
- 5) Normative critique of architectures is based upon an external model, while interpreting critique is based upon internal experience.

Keywords

Quality concept, quality assessment, quality control, architecture critique

Inledning

Artikeln sammanfattar och bearbetar erfarenheter av forskningsprogrammet *Kvalitet i arkitektur och stadsbyggnad* (Johansson, Rönn, Werner. 2005). Forskningsprogrammets övergripande syfte är att bidra till begrepps- och teoriutvecklingen kring *kvalitet*. Vi har i valt ett belysa arkitektens kvalitetsfrågor utifrån olika infallsvinklar. Tre studier ligger till grund för våra slutsatser om begrepps-användningen. Diskussionen börjar i en fallstudie som behandlar bedömningen av kandidater till Stenpriset, som är ett av arkitektens materialpriser. Sedan går vi över till att behandla erfarenheter från kvalitetsarbetet i byggsektorn för att avsluta i en studie av arkitekturkritik i dagspressen. Perspektivet vidgas efterhand; från en intern kvalitetsdiskussion till det offentliga samtalet om bebyggelsens utformning. Det offentliga samtalet om arkitektur har en särskild betydelse eftersom arkitektur är brukskonst med användning som huvudaspekt. Perspektivförskjutningarna bidrar till att belysa några av de skillnader som finns inom byggsektorn i sättet att förstå kvalitet och använda begreppet. Det är ett spänningsfält som påverkar såväl utvecklingen av arkitekturteorier om kvalitet som arkitekters mer handfasta arbete med projektering och byggande.

Kvalitet i arkitektur och stadsbyggnad är en fråga som berör många olika grupper i samhället. Vi ser arkitektonisk kvalitet som ett i grunden omstritt nyckelbegrepp (Janik, 1991). Det finns inga slutgiltiga svar på centrala kvalitetsfrågor. Nya exempel på kvalitet uppkommer hela tiden. Kvalitetsuppfattningar förändras över tid. Det är en viktig orsak till att arkitektkåren ständigt diskuterar kvalitetsfrågor. Samtalet behövs, dels för att kommunicera vad som utmärker ett gott resultat. Dels för att precisera vilka kriterier som är lämpliga att lägga till grund för bedömningar av bebyggelsens kvalitet. Slutligen också för att ge råd om hur man bör gå tillväga för att uppnå önskad kvalitet i arkitekturprojekt. Arkitektonisk kvalitet är i denna mening länkat till kompetens. Och kärnan i arkitekters professionella kompetens består i att kunna gestalta miljöer och kvalitetsbedöma förslag till lösningar på designproblem. Teoriutvecklingen på området är därför ett sätt att förbättra praktiken.

Sättet att tala, tänka och skriva om kvalitet har en strukturerande verkan på hur begreppet förstås. Den svenska regeringens förslag till handlingsprogram för arkitektur och formgivning från 1997 innehåller ett särskilt avsnitt med rubriken "Vad är kvalitet"? Avsikten är att ringa in begreppet. Kvalitet ses här som något positivt och föränderligt. "God kvalitet" är enligt handlingsprogrammet ett begrepp som;

- inte en gång för alla kan definieras,
- påverkas av erfarenheter, kunskaper och värderingar,
- är beroende av situation och tid,
- är utsatt för omvärderingar och förändrade uppfattningar,
- förutsätter ett fortlöpande ifrågasättande av behov, prioriteringar och lösningar,
- är länkat till gestaltningsidéer,
- inbegriper sammanvägning av krav till en helhet samt
- ger uttryck för vår tid, berikar tillvaron och kan anpassas.

Av beskrivningen framgår att regeringens handlingsprogram har ett värdeladdat kvalitetsbegrepp. Målet för kvalitetsarbetet är i detta synsätt att uppnå tilltalande lösningar på designproblem dvs. "god kvalitet". Här framhålls ett föränderligt och estetiskt orienterat kvalitetsbegrepp. Kvalitet är något som kan upplevas, utpekats, utformas och omformuleras. Handlingsprogrammet lyfter fram ett kvalitetsbegrepp för formgivning och arkitektur som förmedlas genom förebilder, goda exempel, intressanta fall och arkitekturkritik. Kvalitet i denna värderande mening avviker på ett intressant sätt från det tekniskt orienterade kvalitetsbegrepp som dominerar kvalitetsarbetet i byggföretagen. Här är kvalitet egenskaper och processer som kan mätas, säkras, protokollföras och kontrolleras. Kvalitetsarbetet har i detta fall "rätt kvalitet" som mål. I båda perspektiven uppfattas dock kvalitet som bedömbara och eftersträvansvärda prestationer.

Priser och bedömning

Den första ingången till kvalitetsbegreppet är en fallstudie av Stenpriset. Juryn uppträder som en leverantör av förebildliga exempel genom att utse prisvinnare. Typiskt för konstnärliga prestationer är att kvaliteten bedöms genom ett juryförfarande. Prisbelönta arkitekturprojekt har uppfattats som

tilltalande av en jury. Ledamöterna i juryn skall vara kunniga på området, ha gott omdöme och en skolad blick. Prisinstrumentet används för att visa, lyfta fram och marknadsföra goda lösningar på designproblem. Prisvinnare är tillsammans med juryutlåtande "slutprodukter" av en bedömningsprocess. I denna undersökning av Stenpriset bildar prisbelönade kandidater, enkät-svar och juryutlåtanden en empirisk bas för analys av arkitekturens bedömningsprocess. Kompletterande data har erhållits genom studiebesök.

Arkitekturpriser kan ses som en tolkning av begreppet arkitektonisk kvalitet. Det är en tolkning som speglar aktuella strömningar i samtiden. Stenpriset inrättades 1983 av Sveriges Arkitekter (tidigare Svenska Arkitekters Riksförbund) och Stenindustriförbundet. Andra utmärkelser som har ett materialfokus är träpriset, murverkspriset, glaspriset, betongpriset och priset för stålkonstruktioner. Det finns ett fåtal vetenskapliga studier i Norden som belyser arkitekturpriser och dess betydelse för kvalitetsutvecklingen (Cold, 1992, Rönn; 1994, 1995, 2002).

Stenpriset kan på goda grunder antas spegla en djupare förändring i samhällsbyggandet. Inrättande av priset sammanfaller i tiden med avregleringar och en allt tydligare marknadsorientering inom byggsektorn. Sedan 1980-talet har en mängd lokala utmärkelser etablerats för god arkitektur bland Sveriges kommuner. Motsvarande utveckling finns i övriga Norden. Också EU har inrättat arkitekturpriser. Det går att tala om en prisexplosion. Enbart Sveriges Arkitekter delar numera ut 15 arkitekturpriser, sju priser delas ut centralt och åtta priser delas ut av lokalföreningarna. Centralorganisationens priser avser både designprodukter (Guldstolen), byggnadsverk (Kasper Salinpriset), utemiljöer (Siennapriset), analyser av arkitekturprojekt (Kritikerpriset) och personliga insatser (Sven A Hermelins pris). Lokalföreningarna har etablerat priser som sträcker sig från inredning över till stadsbyggnad och fysisk planering (Rönn 2006). Norske Arkitekters Landsförbund redovisar ett 30-tal arkitekturpriser på sin hemsida. Här finns 20 norska arkitekturpriser tillsammans med uppgifter om ett 10-tal internationella utmärkelser. Exempel på internationella priser är Ralph Erskine Award, Aga Kahn priset och Mies van der Rohe priset, som inrättades 1988 av EU för att belöna nutida arkitektur.

Arkitektonisk kvalitet skall spridas till medborgarna i Europa genom prisbelönda projekt och miljöer.

Spridningen av arkitekturpriser kan ses som ett gestaltat svar på en osäker marknad. I stället för statliga regler växer en ny normbildning fram via professionella utpekanden av förebilder, goda exempel och belysande fall. Det är en praktisk form av kunskapsuppbyggnad. God arkitektur åskådliggörs i valet av pristagare. Juryn visar i handling vad som är kvalitet i samtiden. Samtidigt produceras även ett framtida kulturarv. Statusen på arkitekturpriset har betydelse för i vilken grad som kandidater och pristagare marknadsförs på hemsidor och arkitekturtidningar. Stenpriset är intressant för forskningen av två skäl. Dels har priset etablerats av arkitektkåren. En majoritet av juryledamöterna utses av Sveriges Arkitekter (tre av fem ledamöter). Stenpriset ingår i arkitektkårens system för premiering av arkitektur. Prisinstrumentet används som en professionellt baserad metod för att uppmärksamma designprodukter, arkitekturprojekt

2008 års vinnare av Träpriset i Sverige. Radhusen är ritade av Brunnberg & Forshed.

2001 års vinnare av Stenpriset. Kulturhus i Betlehem ritades av Snorre Lindqvist. Valet av pristagare utlöste en stadgetvist mellan Sveriges Arkitekter och Stenindustriförbundet, som medfört att priset inte delats ut sedan dess.

och arkitekttjänster. Dels är priset resultat av ett samarbete med Sveriges Stenindustriförbund, som tillsätter två av juryns fem ledamöter. Synen på kvalitet blir genom juryns sammansättning ett möte mellan estetik och teknik. Stadgarna föreskriver också att priset skall tilldelas kandidater som förmedlar konstnärliga kvalifikationer och teknisk skicklighet. Priset har dock inte delats ut efter 2001 till följd av en stadgekonflikt mellan Stenindustriförbundet och Sveriges Arkitekter. Tvisten handlade om på vilka grunder som pristagare skulle utses. Stenindustriförbundet ville att priset skulle avse projekt som innehöll svensk sten (Sällström 2003).

Stenpriset jury har bestått av erfarna arkitekter och tekniker. Ledamöterna har använt sig av en serie kännetecken på arkitektonisk kvalitet i bedömningen av nominerade kandidater. Dessa kriterier är preciseringar av kvalitetskraven i stadgarna. Det rör sig om en särskild sorts kännetecken - designkriterier - som baseras på professionella erfarenheter och som har en öppen karaktär. Designkriterierna fungerar som ett stöd för juryledamöterna i deras sökande efter en värdig prisvinnare. Juryns uppgift är att bland nominerade kandidater finna en vinnare som uppfyller stadgarnas allmänna krav på konstnärliga kvalifikationer och teknisk skicklighet. Det finns således *ett värderande tvång* inbyggt i bedömningsprocessen. Utan värdering, jämförelse och rangordning av nominerade kandidater är det omöjligt att utse pristagare. En kandidat *måste* helt enkelt ses som bättre än övriga. Alternativet är att ställa in prisutdelningen med hänvisning till att det saknas värdiga arkitekturprojekt. Men det är ingen bra lösning utan tyder snarare på brister i nomineringsförfarandet. Utpekandet av vinnare är i sig ett tecken på att juryn fullgjort sitt uppdrag. Kvalitetsbedömningen av kandidaterna till Stenpriset har utmynnat i en serie skriftliga utlåtanden. Här motiverar juryn sina val av pristagare. Utlåtandena innehåller värderande omdömen. De är yttrade tecken på grundläggande kvalitetsuppfattningar som ligger "inbäddade" i texten. En del av forskningen har därför gått ut på att synliggöra dessa "dolda" kännetecken på arkitektonisk kvalitet och analysera deras funktion i bedömningsprocessen. Designkriterierna görs synliga via analyser av omdömen i skriftliga utlåtanden, granskning av prisvinnare och tolkningar av juryledamöternas enkätsvar. Det är åtta medlemmar av juryn under perioden 1983-1999 som besvarat enkäten. Analysen av insamlade data genomfördes i två steg: Först gjordes en beskrivning av de designkriterier som legat till grund för juryns utpekande av prisvinnare. Därefter behandlades designkriteriernas roll i bedömningen av arkitektonisk kvalitet. Slutsatsen är att juryns val av vinnare baserar sig på designkriterier som är värdeladdade, öppna, tolkningsbara och som inbegriper en sökande funktion. Designkriterierna lockar fram arkitektens estetiska dimensioner. Synbilden blir viktig. En hypotes är därför att arkitektoniska kvaliteter, som juryledamöter med tränade ögon ser i kandidaterna, får ett extra stort genomslag i bedömningsprocessen. Denna värdering handlar både om synintryck och hur en kandidat upplevs på platsen i sitt naturliga sammanhang. Vissheten av att ha funnit en vinnare kommer således inte från genomgångar av kunskapssammanställningar och forskningsöversikter utan framträder som resultat av synbilder, erfarenheter och omedelbara kvalitetsupplevelser.

Arkitekters syn på kvalitetssystem

Den andra delstudien tar sin utgångspunkt i en litteraturgenomgång. I fokus för genomgången står arkitektkårens kvalitetsuppfattning och forskningserfarenheter från kvalitetsstyrning inom byggsektorn. Studien lyfter särskilt fram arkitektkårens sätt att värdera projekt. Det finns en påtaglig skillnad mellan professionens egen bild av vad som är kvalitet i arkitektur och de formella system för kvalitetssäkring som präglar byggsektorn.

Arkitektkåren framträder i litteraturen som en självmedveten grupp med en lång tradition av professionell legitimitet (Blau 1987, Geijer 2004, Linn 1997, Sandström 1989, Symes et al 1996, Östnäs 1984). Trots detta har kåren fått kämpa för sitt existensberättigande i mötet med en tidvis oförstående omvärld.

Förändringar i ansvarsfördelningen inom byggprocessen har påverkat arkitektens roll och ansvar. Under slutet av 1980-talet reformerades plan- och bygglagen. Byggherrens ansvar för det byggda kvaliteten ökade och kommunernas tillsynsansvar minskade. Därmed ökade arkitekternas andel av ansvaret för viss, reglerad, kvalitet i det byggda. Arkitekternas uppdragsgivare ville handla upp kvalitetssäkrade tjänster, vilket i sin tur ställde krav på arkitektföretagen. Behovet av ny kunskap fylldes genom handböcker (Wätte, Cassel 1989, Wåhlin, Sand 1996). Målet var att styra slutproduktens kvalitet genom att undvika projekteringsfel. Idéarbetet ifråga om vilken kvalitet som skall uppnås

diskuterades inte djupgående i kvalitetshandböckerna trots att arkitekten har ett stort ansvar för idéfasen, alltså det viktiga skede när produkten - byggnaden, ombyggnaden, planen - tar form.

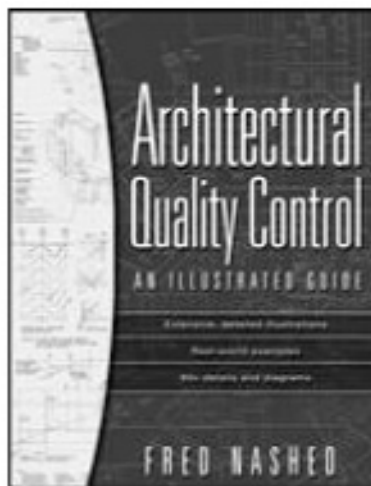
I arkitektkårens yrkesregler framhålls på ett allmänt plan att arkitektens mål är att skapa god arkitektur och god planering. Plan- och byggnadslagstiftningen ger allmänna anvisningar om att byggnader skall vara estetiskt tilltalande och väl anpassade till omgivningen. Detta lämnar utrymme för arkitekternas egen tolkning i varje enskilt fall av vad som är god kvalitet i arkitektur, stadsbyggnad och fysisk planering.

Litteraturgenomgången ger anledning att ställa frågan om arkitekter anser att kollegornas gillande är ett viktigare och mer statusfyllt mål för arkitektarbetet än att uppfylla kunders önskemål samt tekniska kravspecifikationer. Begreppet arkitektonisk kvalitet används inom kåren huvudsakligen i anslutning till utformningsfrågor som hänger samman med arkitekturens estetiska dimensioner. Referenser till estetiska dimensioner speglar en kvalitetsuppfattning som lyfter fram arkitekterna som profession med ett särskilt ansvar för gestaltungsfrågor. Uppdragsgivarens krav är en blandning av uttalade nyttobetonade ekonomiska kriterier och en underförstådd förväntan om att arkitekten eftersträvar estetiska kvaliteter i högsta möjliga grad, i avvägning mot övriga krav. Detta stämmer väl med ISO-standards kvalitetsbegrepp, där kvalitet definieras som egenskaper som uppfyller både uttalade och underförstådda krav. Litteraturstudien utmynnar i en diskussion om hur arkitektkåren skulle kunna använda ISO-systemets begreppsapparat för att stärka sin position i byggprocessen, eftersom flera modeller för kvalitetsstyrning understryker vikten av idéarbete i tidiga skeden av produktutformning.

Studien omfattade också en empirisk undersökning av vad svenska arkitektkontor idag anser om kvalitetsstyrning enligt ISO-standards (Werner 2005). En enkät om företagets kvalitetssyn och kvalitetsarbete sändes ut till ett representativt slumpmässigt urval svenska arkitektföretag. 90 företag valdes från de 486 som var listade i Sveriges Arkitekters (dåvarande SAR:s) matrikel och 50 av dem besvarade enkäten.

Undersökningen visade att mycket få av arkitektföretagen var ISO-certifierade, men att nästan alla hade en kvalitetsansvarig och att majoriteten av företagen hade något slags kvalitetssystem. På frågan om vilka åtgärder arkitektföretagen ansåg vara viktigast för kvaliteten i arkitektarbetet visade svaren att kvalitetsstyrning med hjälp av ISO – standards fick en mycket blandad bedömning. Cirka en tredjedel vardera av de svarande bedömde standardiserade kvalitetssystem till högsta, mellan och lägsta rang. Sett till medelvärden av rangplacering kom ISO-system på sista plats bland de alternativ som företagen fick rangordna, se diagram 1 och 2.

En återkommande synpunkt i enkäten var att kvalitetssystem enligt ISO-standards inte har någon större betydelse för kvaliteten hos det slutliga byggnadsverket, utan mera är att se som ett administrativt stöd i arbetet. Den uppfattningen grundas troligen på att arkitekters interna diskussion om kvalitet i hög grad handlar om färdiga byggnader. Då är studier av goda exempel och interna diskussion bland kollegor de viktigaste medlen att höja kvaliteten i arbetet. Ett annat tema bakom kommentarerna är att kvalitet i vid mening grundas på erfarenhet och erfarenhetsåterföring, mer än på kvalitetssystem. Det är arkitekternas egen kompetens och erfarenhet som borgar för kvalitet. En vidare tolkning av sådana uttalanden är att arkitekterna menar att tjänsten är unik och inte en standardiserad, utbytbar produkt.

Exempel på handböcker för arkitekter i användning av kvalitetssystem. Böckerna handlar både om hur kvalitet skapas och kontrolleras.

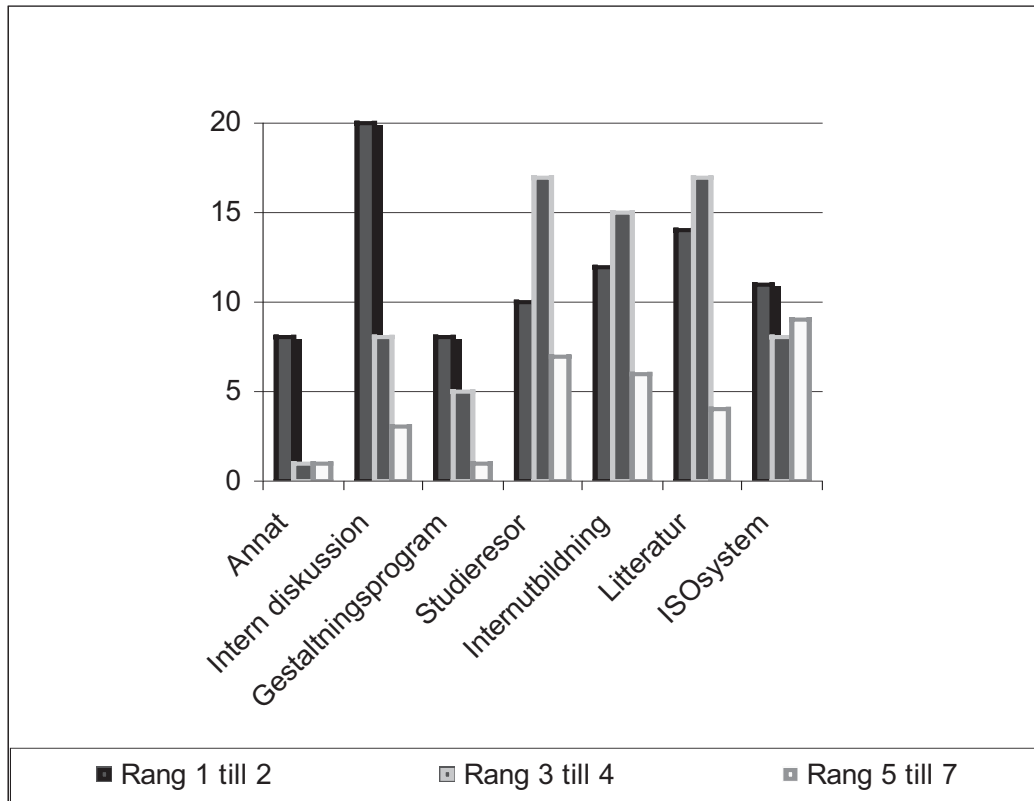

Diagram 1
Sammanställning av rangordning av kvalitetsåtgärder, frekvens av svarsalternativ.

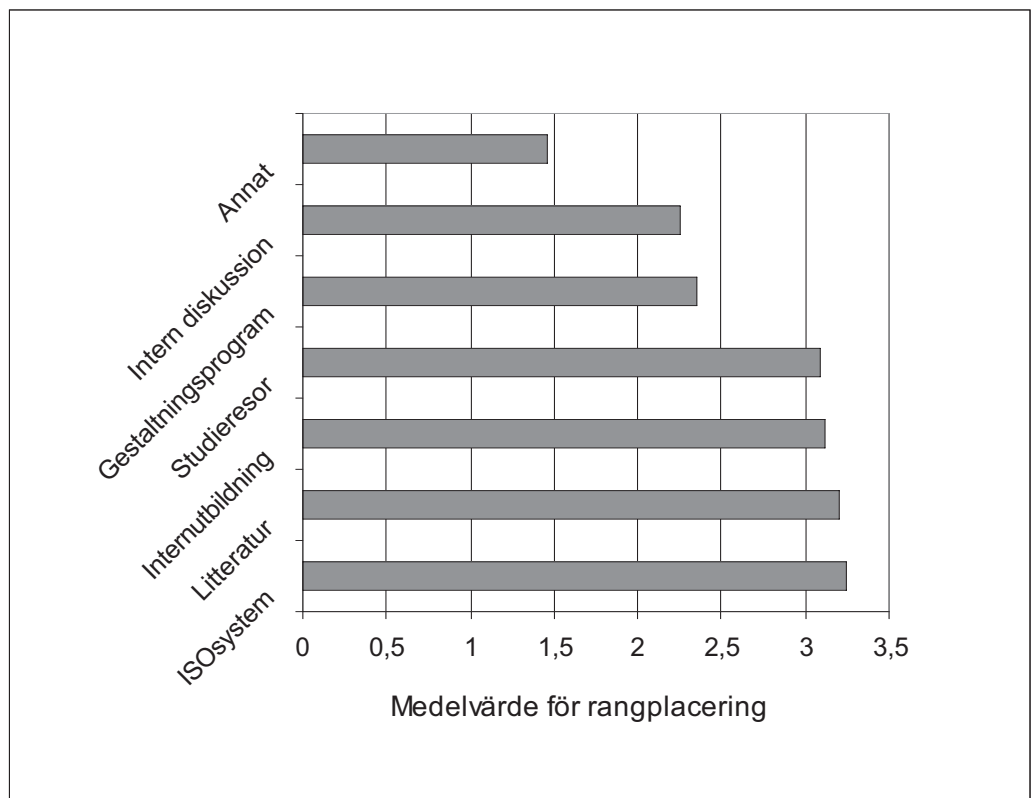

Diagram 2
Staplarna beskriver medelvärdet för rangordning av en viss åtgärd. 1 är högsta rang. Högre siffra står för lägre rang.

Ett par djupintervjuer med nyckelpersoner inom kvalitetsstyrning och projektledning understöder uppfattningen att arkitekter som yrkeskår anser att lyhörddhet mot beställaren och att leverera en problemlösande tjänst är målsättningar som har lägre status än att vinna yrkeskollegors gillande för byggda projekt.

Både litteratur och empiri tyder på att omvärldens förväntningar på arkitekter och deras tjänster inte helt överensstämmer med arkitektkårens egna uppfattningar om sin yrkesroll. Kritiken mot arkitektkåren för att inte vilja eller kunna lyssna på och använda sig av andra parterers synpunkter återkommer i vetenskapliga undersökningar (Blau 1987, Boström 1991) och i branschens egen kunskapsproduktion (Carenholm 2002). Det behövs en kunskap inom kåren om hur den egna yrkesrollen uppfattas och värderas av omvärlden. En sådan kunskapsuppbyggnad kan kräva en attitydförändring. Detta behöver inte betyda att en intern kvalitetsdiskussion, som i stor utsträckning grundas på vad kåren bedömer vara goda exempel, skulle vara felaktig eller överflödig. Den måste vara grunden för all kommunikation med andra aktörer. Snarare är det som krävs en öppnare attityd gentemot beställare och producenter, en beredskap att redovisa en egen kvalitetsuppfattning kombinerat med ett erkännande av andra aktörers kunskap om andra områden än de som arkitektkåren behärskar.

Arkitekturkritik

Den tredje studien vidgar kvalitetsbedömningen till en fråga om arkitekturkritik. Det offentliga samtalet om arkitektur, som engagerar arkitekturintresserade utanför arkitekturkyrket, har fått en större omfattning under de senaste åren. Både i press och TV har arkitekturfrågor fått en större plats. Arkitekturmuseet satsar på folkbildning om arkitektur och regeringen har presenterat ett handlingsprogram för arkitektur och formgivning. Hyllningar av goda arkitekturexempel genom priser har blivit fler. Delvis förklaras alla dessa fenomen genom den övergång till målstyrning av verksamheter, bland annat av byggandet, som präglade de europeiska länderna under 1980- och 90-talen. Tidigare dominerade regelstyrning, det vill säga detaljerade krav ställdes på utformningen av den färdiga produkten. Nu formuleras i stället mål och fältet är fritt för de olika aktörerna att finna ut hur målen skall uppnås. Det blir då nödvändigt med någon form av efterkontroll, eventuellt i kombination med belöningar. Michael Power (1997) hävdar att vi har utvecklat ett granskningssamhälle (Audit Society). Granskning, kvalitetsansvariga, utvärdering, ranking, förebildliga exempel är olika uttryck för målstyrningsparadigmet i samhället efter välfärdssamhället. En typ av granskning är den offentliga diskussionen av arkitektur i form av arkitekturkritik. Vilken betydelse har den kritiska granskningen av arkitektur i dagspressen, i det nya granskningssamhället?

Innan den frågan får sin belysning, är det angeläget att utreda begreppet arkitekturkritik. Vad är arkitekturkritik? Wayne Attoe (1978) skiljer på tre kategorier av kritik: normativ, tolkande och beskrivande kritik. Den normativa kritikens bedömning vilar på en jämförelse med en måttstock; en modell, ett mönster, en standard eller en princip. Tolkande kritik utgår från upplevelse och vill presentera ett nytt sätt att se, väcka känslor eller rent av sträva efter att skapa ett nytt fristående litterärt verk. Beskrivande kritik är faktaorienterad och avbildande. Kritik kan också karaktäriseras utifrån den värdeteori den grundar sig på (Schaffer 1982). En objektivistisk värdeteori förutsätter att det finns inneboende estetiska värden i ting. Kritik grundad på en subjektivistisk värdeteori förutsätter att värderingen finns hos betraktaren och värderelativistisk kritik relaterar värderingen till det sammanhang objektet är sprunget ur. Ytterligare ett sätt att särskilja kritik är uppdelningen mellan intentionskritik och inlevelsekritik (Schaffer 1982). Intentionskritiken undersöker vad arkitekten vill med byggnaden och i vilken grad strävandena har uppnåtts. Inlevelsekritiken utgår från den egna upplevelsen och kritikern frågar: vad betyder byggnaden för mig?

Arkitekturkritik skiljer sig från konstkritik. Konstverkets främsta bruksaspekt är det estetiska betraktandet. Det är i många situationer också en social markör och ibland ett rent investeringsobjekt. Arkitektur har många fler bruksaspekter. Arkitektur kan sägas vara ett platsbundet bruksföremål som kan bedömas i relation till sitt unika sammanhang. Bruksföremålets tre aspekter enligt Paulsson & Paulsson (1956, 1972): den praktiska aspekten, användbarheten, den estetiska aspekten, skönheten, och den sociala, meningen, är alla aspekter av ett arkitekturverk som kan bedömas kritiskt. En väsentlig skillnad mellan konstkritik och arkitekturkritik är att konstkritikern normalt finner sin empiri i utställningssalen, medan arkitekturkritikern granskar det faktiskt byggda i sitt bestämda sammanhang.

Det är dags att återvända till frågan om dagspressens roll i det offentliga samtalet om arkitektur. En genomgång av alla tillfällen då "arkitektur" eller "arkitekt" omnämns under ett år (år 2000) i ett representativt urval av dagspresspublikationer, visar att orden "arkitekt(ur)" oftast förekommer i sammanhang som inte har med arkitekter eller arkitektur att göra. Det är vanligt med "arkitekter" i politiken, där de är hjärnan bakom såväl aggressiva interventioner som sociala reformprogram. På sportsidorna menas med "arkitektur" vanligen strategi eller taktik. "Arkitekt" och "arkitektur" är ofta utnyttjade metaforer. Den verkliga arkitekturkritiken finns huvudsakligen på kultursidorna. Vilken betydelse har den kritiska granskningen av arkitekturen på dagspressens kultursidor i det nya granskningssamhället? Arkitekturkritiken i de tre största dagstidningarna: Dagens Nyheter, Göteborgs-Posten och Svenska Dagbladet har granskats under fyraårsperioden år 2000 till och med år 2003.

Arkitekturkritiken har två huvudformer: debatt med inlägg av flera skribenter som refererar till varandra, och kritik av byggnader eller projekt som får stå oemotsagd. Det händer inte ofta att debatter griper över flera dagstidningar eller sektioner inom en tidning; under den studerade perioden hände det någon enstaka gång per år. De livligare debatterna gällde utformningen av Sergels torg, Moderna museet, mässan Bo01 och mögelskandalen i Hammarby sjöstad. Göteborgs-Posten är den tidning av de tre som har flest kultursidesdebatter om lokala arkitekturfrågor med flera skribenter inblandade.

I DN och SvD har arkitekturkritiken oftast formen av enstaka inlägg av de egna medarbetarna. De etablerade kritikerna har fallenhet för olika former av kritik, vilket kan illustreras med kritiken av Gert Wingårdhs Universeum i Göteborg. Crispin Ahlström i GP skriver inlevelsekritik där arkitekturverket självt blir agerande i framställningen: "... mot Korsvägen, kommer en plan glasyta som mot sin innerkant tätt följer berget, nästan tycks svälja det" och den egna upplevelsen blottas: "Det finns något i detta hus yttre som gör mig orolig och osäker" (GP 010608). Peder Alton är mer beskrivande och refererar gärna till andra verk och arkitekter: "Byggnaden innehåller tre husvolymer ..., den mellersta (ett gigantiskt akvarium) i en brant sluttning och den nedersta, en träbyggnad i fyra våningar, längs Korsvägen ..." (DN 010710).

Det finns också exempel på intentionskritik. Journalisten och arkitekten Tomas Lauri frågar inför tillbyggnaden av Vaxjö stadsbibliotek: "... hur gör man när byggnaden som skall byggas till är en klassiker? Kan man våga mycket utan att förvanska ursprunget? (...) Man kan fråga sig varför man väljer att bygga till ett sådant bibliotek. Varför uppför man inte ett nytt på annan plats?" (DN 030601). En tendens i kritikernas förhållningssätt syns vara att kritiker med konstvetenskaplig bakgrund föredrar beskrivande kritik och inlevelsekritik, medan kritiker med arkitektbakgrund intresserar sig mer för intentionskritik.

Det finns tydliga skillnader mellan de tre tidningarna när det gäller att uppmärksamma modetrender i arkitektvärlden. Under de fyra aktuella åren omnämns MVRDV eller Rem Koolhaas 115 gånger på kultursidorna i DN, 19 gånger i SvD och fyra gånger i GP. Mycket sällan trycks repliker på kultursidesartiklar skrivna av tidningarnas egna kritiker i DN och SvD. Det offentliga samtalet är i stor utsträckning en enkelriktad kommunikation, som särskilt i DN ibland slår över i en lansering av arkitekturideal. Kritisk granskning av vad arkitekter gör har en begränsad omfattning i de rikstäckande dagstidningarna.

Slutsatser

Forskningsprogrammets övergripande syfte har varit att stödja en begrepps- och teoriutveckling kring kvalitet i arkitektur. Vilka forskningserfarenheter kan formuleras utifrån genomförda studier? Fem teser redovisas. Det är forskningserfarenheter som enligt vår mening bör bilda utgångspunkt för utvecklingen av teorier om arkitektonisk kvalitet. Kvalitetsfrågor kan behandlas på ett trovärdighet sätt. Teoriernas praktiska funktion är att ge goda råd till arkitekter i valsituationer. Följande fem teser ses som grundläggande för förståelsen av kvalitetsbegreppet i arkitektur:

1. Kvalitetsbegreppet framträder, *för det första*, som ett öppet och värderande begrepp för arkitektkåren. Det finns utrymme för revideringar och nya tolkningar av kvalitet. Tidsdimensionen är betydelsefull genom bebyggelsens långa livslängd. Kvalitetsbedömningar på stadsbyggnadsnivå inbegriper strategiska överväganden som medför att enskilda projektet ses i ett större sammanhang. Det värderande momentet i begreppsanvändningen gör att arkitekter som kollektivt brukar lyfta fram estetiska dimensioner vid kvalitetsbedömningar. Gestaltningen tillskrivs värden som bra/dålig,

vacker/ful, passande/olämplig osv. Arkitektonisk kvalitet kopplas till avsikter, idéer och önskemål i arkitekturprojekt. Kunskap handlar i detta perspektiv om förmåga att värdera objekt och fälla trovärdiga omdömen. Det gäller oberoende av om objektet för kvalitetsbedömningen är en ritning, en skalmmodell eller en byggd miljö. Ett tecken på professionell kompetens är att yrkesutövare ser vad som är bra respektive dåligt för någon/några i de lösningar på designproblem som redovisas.

2. *För det andra* noterar vi att begrepps användningen kan uppfattas som oklar och mångtydig. En anledning är att arkitektonisk kvalitet används som beteckning för en sammanvägd helhetsuppfattning. Begreppet täcker in många olika aspekter. Enligt litteraturgenomgången kan bristen på tydlighet vara ett sätt för arkitektkåren att försöka behålla sitt tolkningsföreträde i en för professionen central fråga: vad är arkitektonisk kvalitet? Därtill kommer att arkitektarbetet ingår i en byggsektor som innehåller aktörer med skilda uppfattningar om kvalitetsarbetets mål och mening. Utifrån en sådan horisont är det knappast förvånande om det finns principiellt olika ingångar till vad som är kvalitet och hur begrepp skall förstås. Problemet är att språkbruket både kan resultera i önskvärda preciseringar, som gör begreppet arkitektonisk kvalitet användbart inom byggsektorn, och fungera som en källa till missförstånd och maktanspråk.

3. *För det tredje* speglar kvalitetsbegreppet skillnader i uppfattningar mellan arkitekter och deras kunder, uppdragsgivare, byggherrar eller beställare. Kvalitet har skilda betydelser för byggsektorns parter. Arkitekters kvalitetsbegrepp är inriktade på estetiska frågor medan byggherre och byggproducent ställer tydliga krav på ekonomi, funktion och säkerhet. System för kvalitetsstyrning har vuxit fram under 1980-talet som svar på byggsektorns kvalitetsproblem, brister som uppmärksammas i flera statliga utredningar med åtföljande krav på kvalitetskontroll, dokumentation och kvalitetsplaner. Systemen för styrning av kvalitetsarbetet i byggprojekt utgår från ett tekniskt kvalitetsbegrepp som syftar till "rätt kvalitet". Att minimera fel i projekteringshandlingar är dock inte detsamma som att ritningarna innehåller "god kvalitet" i betydelsen bra lösningar på designproblem. Arkitektonisk kvalitet är något mer än noll fel. Enligt plan- och bygglagen skall byggandet resultera i ett positivt tillskott i miljön, en estetiskt tilltalande miljö med konstnärliga värden. Ett fruktbart möte mellan de två principiellt olika kvalitetsbegrepp som förekommer i lagstiftning och praktik - det tekniska och det estetiska - behövs i byggsektorn. Det finns ett behov av att förena tekniska och estetiska dimensioner i ett gemensamt kvalitetsbegrepp.

4. *För det fjärde* visar det sig att arkitektonisk kvalitet inte bara är ett värdeladdat nyckelbegrepp utan att också de kriterier, som professionella praktiker bedömer bebyggelsen utifrån, har en värderande funktion. Hela kunskapsfältet framstår som impregnerat med värderingar. Kriterierna används som hjälpmedel i sökande efter svar på arkitekturens grundläggande kvalitetsfrågor. Håller gestaltningsidén? Har tomten disponerats på ett bra sätt? Förhåller sig byggnaden till omgivningen är ett medvetet sätt? Är den rumsliga organisationen lämplig för planerad verksamhet? Tillgodoses tekniska och funktionella krav? Har projektet fått ett passande formspråk? Stämmer färgsättning, materialval och konstruktioner? Det är frågor som Stenprisets jury ställt till nominerade kandidater. Problematiken är generell för arkitektkåren. Också bygglov kräver att ritningar visar en byggnad som fått konstnärliga värden och en estetiskt tilltalande utformning. Hur professionella praktiker, kritiker, kunder och kommunala stadsbyggnadskontor prövar om kraven är uppfyllda är kvalitetsfrågor av allmänt intresse som i varierande grad behandlas på tidningarnas kultursidor.

5. Studien av det offentliga samtalet om arkitektur tyder på, *för det femte*, att storstadspressens kultursidor har en enkelriktad kommunikation som till viss del går ut på att lansera ett arkitekturideal. Det är ett problem eftersom teoriutvecklingen i frågor om arkitektonisk kvalitet gynnas av en bred debatt i samhället. Av de tre största dagstidningarna är Göteborgs-Posten den som bereder mest plats för debatt med inlägg av flera skribenter.

Vår studie av det arkitektoniska kvalitetsbegreppet visar att finns ett stort behov av begreppslig klarhet och teoriutveckling på området, för disciplinens kunskapsuppbyggnad. Arkitektoniska kvalitetsteorier bör även ha ett bredare användningsområde och inbegripa rekommendationer till flera aktörer inom projektering, stadsbyggnad och samhällsplanering. Det offentliga samtalet om arkitektur gör det möjligt för olika medborgargrupper i samhället att bilda sig uppfattningar om bebyggelsens arkitektoniska kvalitet. Men begreppet kvalitet har en direkt koppling till arkitektkårens kärnkompetens, att gestalta och bedöma arkitekturprojekt. Kvalitetsteorierna praktiska funktion är dess förmåga att leverera goda råd till praktiserande arkitekter i valsituationer. Vår studie tar fasta på det inomprofessionella samtalet med målet att bidra till begrepps- och teoriutvecklingen.

AUTHORS

Rolf Johansson

Professor

KTH - Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

rolf.johansson@sol.slu.se

Magnus Rönn

Docent

KTH - Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

magnusr@arch.kth.se

Inga-Britt Werner

Docent

KTH - Royal Institute of Technology, Stockholm, Sweden

ingabritt@infra.kth.se

Källor

- ATTOE, W, (1978). *Architecture and critical imagination*. Chichester: John Wiley & Sons.
- BLAU, J, (1987). *Architects and Firms- A Sociological Perspective on Architectural Practice*, The MIT Press, Cambridge, Mass.
- BOSTRÖM, G-O, (1991), *Arkitektbranschen och företagandet, en redovisning i hårda och mjuka data*, Arkus, SPA, BFR, Stockholm
- COLD, B, (1991). "Arkitektonisk kvalitet i nordisk trehusbebyggelse", Tidskrift för arkitekturforskning, Nr 1.
- GEIJER, M, (2004). *Ett nationellt kulturarv: utveckling av en professionell vård och förvaltning av statliga byggnadsminnen*, TRITA-INFRA 04-008, Lic-avhandling, Infrastruktur, KTH, Stockholm
- JANIK, A, (1991). *Cordelias tystnad. Om reflektionens kunskapsteori*. Stockholm: Carlssons.
- JOHANSSON, R; RÖNN, M; WERNER, I-B, (2005). *Om kvalitet i arkitektur*. Stockholm: KTH Arkitektur och samhällsbyggnad.
- LINN, B, (1997). *Arkitektyrkets historia i Sverige- fyra uppsatser*, Rapport, Arkitektur, CTH, Göteborg
- PAULSSON, G, & PAULSSON, N, (1956). *Tingens bruk och prägel*. Stockholm: kooperativa förlaget.
- PAULSSON, G, & PAULSSON, T, (1972). *Vägar till konsten*. Stockholm: rabén & sjögren.
- RÖNN, M, (1994). *Vad är god industriarkitektur?*, R17:1994, Stockholm: Byggforskningsrådet.
- RÖNN, M, (1995). "Designomdömen och industrihusprojekt", VEST, Nr 1.
- RÖNN, M, (1995). *Industriarkitektur - om prisbelönade industrihusprojekt*, Göteborg: Epsilon Press.
- RÖNN, M, (2002). Sten, Arkitektur och desingnkriterier, TRITA-ARK-Forskningspublikationer 2002:14, Stockholm: KTH.
- RÖNN, M (2006). *Forskningsprojekt Arkitektoniska förebilder - mot en ny normbildning*, Arkitekturskolan, Stockholm.
- SANDSTRÖM, U, (1989). *Arkitektur och social ingenjörskonst, studier i svensk arkitektur- och bostadsforskning*, Dr-avhandling, Tema teknik och social förändring, Linköpings Uni-versitet, Linköping.
- SCHAFFER, B. (1982). *Analys och värdering. En studie av konstkritik 1930-35*. (Akademisk avhandling) Stockholm: Stockholms universitet, institutionen för konstvetenskap.
- SYMES, M, ELEY, J, SEIDEL, A-D, (1995), *Architects and their practices : a changing profession*, Butterworth Architecture, Oxford
- SÄLLSTRÖM, P-M, (2003). *PM 030901*, Sveriges Arkitekter
- WERNER, I-B, (2005), *Arkitektföretag och kvalitetsstyrning - en empirisk studie*. KTH, Forskningsrapport, TRITA-INFRA 05-016--SE, Stockholm
- WÅHLIN, P, SAND, A, (1996), *Handbok i kvalitetsstyrning: Kvalitetssystem för arkitektföretag och tekniska konsultföretag*, AI, Grafiskgruppen, Stockholm
- WÄTTE, S, CASSEL, P, (1989), *Att använda kvalitetssystem inom byggsektorn, vägvisning för beställare och arkitekter*, SPA, Stockholm
- ÖSTNÄS, A, (1984), *Arkitekterna och deras yrkesutveckling i Sverige*, Dr-avhandling, CTH, Sektionen för Arkitektur, Göteborg.